

Верховний
Суд

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Круглий стіл для суддів адміністративних
судів “Захист пенсійних та соціальних прав
під час дії воєнного стану”

11 квітня 2025 року

Захист прав у сфері соціального забезпечення: процесуальний аспект

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

Питання для обговорення

1. Суд зобов'язаний роз'яснити сторонам наслідки вчинення відповідних процесуальних дій
2. Особливості дії в часі рішень Конституційного Суду України
3. Ефективне судочинство передбачає застосування принципу «один спір – один процес»
4. Суд зобов'язаний вживати заходи для забезпечення виконання судового рішення
5. Суд зобов'язаний враховувати необхідність захисту охоронюваного інтересу особи
6. Особливості доказів, що підтверджують тривале фізичне перебування особи в зоні радіоактивного забруднення
7. Особливості застосування принципів законності та легітимних очікувань
8. Умови поновлення строків звернення до суду для військовослужбовців у період воєнного стану
9. Порушення як надмірна вимогливість до підтвердження повноважень представника
10. Необхідність перевірки достовірності документів, що подаються для призначення пенсії
11. Право ветерана війни на звільнення від сплати судового збору у справах щодо соціального захисту
12. Порушення як неінформування учасника справи про вимогу усунути недоліки поданого документу

Постанова Верховного Суду від 22 квітня 2024 року у справі № 240/19893/22 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118531454>

Суд першої інстанції позов задовольнив частково. Проте, апеляційний адміністративний суд ухвалою визнав нечинним рішення суду першої інстанції та закрив провадження у справі. Ухвалюючи таке рішення, суд апеляційної інстанції виходив з того, що до суду надійшла заява позивача про відмову від позову, що відповідно до пункту 2 частини першої статті 238 КАС України є підставою для закриття судом провадження у справі.

Нормами КАС України передбачено право позивача, як учасника справи, з урахуванням приписів цього Кодексу та керуючись наявною у нього метою, вільно обирати вид власної процесуальної поведінки, в тому числі шляхом відмови від позову на будь-якій стадії судового процесу.

Постанова Верховного Суду від 22 квітня 2024 року у справі № 240/19893/22 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118531454>

З огляду на вагомість процесуальних та матеріально-правових наслідків відмови від позову у вигляді неможливості звернутися до суду з тотожним позовом вдруге, складністю однозначно ідентифікувати при власноручному підписі особу-підписанта, а також з метою запобігання вчинення іншими особами умисних дискредитуючих дій, обов'язковою передумовою прийняття такої відмови судом є роз'яснення сторонам наслідків відповідних процесуальних дій, а також ретельна перевірка дійсної відсутності в діях позивача порушень закону чи чийх-небудь прав, свобод або інтересів, зокрема учасників справи, що можливо здійснити, за умови наявності раціональних сумнівів та проявляючи розумну обачність (due diligence), зокрема, у судовому засіданні з викликом учасників справи.

Постанова Верховного Суду від 4 липня 2024 року у справі №580/7744/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120186644>

Особа звернулася до суду з адміністративним позовом до ГУ ПФУ, в якому просила зобов'язати відповідача здійснити з 01 березня 2023 року виплату пенсії без обмеження її максимального розміру. На обґрунтування своїх вимог позивач вказав, що відповідач протиправно після перерахунку з 01 березня 2023 обмежив загальний розмір пенсії десятима прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність.

За загальним правилом (якщо рішенням КСУ не передбачено інше) «попередня» норма (яка є предметом перевірки на конституційність) діє до 24 години дня набрання чинності відповідним рішенням КСУ, а «нова» норма (що змінює законодавче врегулювання за наслідками цього рішення КСУ і може передбачати як нові права, так і нові обов'язки та обмеження для суб'єкта приватного права) розпочинає діяти з 0 годин наступного дня за днем опублікування відповідного рішення.

Постанова Верховного Суду від 4 липня 2024 року у справі №580/7744/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120186644>

Відповідно до статті 94 Закону № 2136-VIII процедуру і порядок офіційного оприлюднення актів Суду в Залі засідань Суду та на офіційному веб-сайті Суду встановлює Регламент КСУ, ухвалений на спеціальному пленарному засіданні КСУ постановою КСУ від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018.

Згідно з частиною першою параграфу 76 Регламенту акти Суду за результатами конституційного провадження офіційно оприлюднюються не пізніше наступного робочого дня після їх ухвалення.

Враховуючи висновки КСУ, викладені у рішенні від 20 березня 2024 року №2-р(II)/2024, Суд наголосив, що з 21 березня 2024 року правові підстави обмежувати пенсію позивача максимальним розміром (десятьма прожитковими мінімумами, установленними для осіб, які втратили працездатність) у відповідача відсутні.

Постанова Верховного Суду від 12 липня 2024 року у справі №560/4674/23
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120350120>

Особа звернулася до суду з адміністративним позовом до ГУ ПФУ, в якому просила зобов'язати відповідача призначити пенсію за вислугу років відповідно до статті 12 Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" від 09 квітня 1992 року № 2262-XII з 02 січня 2020 року.

Позивач вказував, що саме пільговий обрахунок його вислуги років, зазначений у поданні для призначення пенсії, є помилковим, наполягаючи при цьому на наявності у нього додаткових документів, що свідчать про наявність необхідного стажу для призначення пенсії.

Постанова Верховного Суду від 12 липня 2024 року у справі № 560/4674/23

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120350120>

Оскільки мотиви поданої у цій справі позовної заяви стосуються відмови у призначенні позивачу пенсії з підстав невідповідності зазначеного у поданні для призначення пенсії розміру вислуги років у її пільговому обчисленні документам про стаж, що додані позивачем до заяви про призначення пенсії, ухвалення судового рішення у цій справі потенційно впливає на обов'язки Адміністрації Державної прикордонної служби України як уповноваженого органу, що здійснив підготовку та направлення до органу пенсійного фонду документів для призначення пенсії позивачу.

Тому залучення до участі Адміністрації Державної прикордонної служби України в якості третьої особи у цій справі сприятиме всебічному розгляду справи, зібранню більшої кількості доказів, уточненню достовірності та правильності поданих Адміністрацією документів для призначення пенсії позивачу та, як наслідок - правильному вирішенню спору.

Ухвала Верховного Суду від 17 вересня 2024 року у справі № 200/3958/19-а
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121738387>

Верховний Суд ухвалою від 1 грудня 2021 року встановив судовий контроль шляхом зобов'язання Управління протягом місяця з дня отримання цієї ухвали подати звіт про виконання постанови Верховного Суду від 11 лютого 2020 року у справі №200/3958/19-а.

Судовий контроль є одним з найефективніших способів забезпечення виконання судових рішень, оскільки є гарантією дотримання закону та прав інших суб'єктів; дозволяє мінімізувати можливість зловживань; стимулює зобов'язану особу виконувати судові рішення добровільно та без застосування до неї відповідних санкцій; передбачає можливість застосування додаткових заходів для виявлення реальних перешкод у виконанні судового рішення, зокрема шляхом реагування на це окремими судовими рішеннями; сприяє підвищенню рівня довіри суспільства до судової системи.

Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2024 року у справі №160/7289/22
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123058507>

Верховний Суд у цій справі розглянув касаційну скаргу Товариства на ухвалу, якою закрито апеляційне провадження. Суд першої інстанції частково задовольнив позов особи, визнавши протиправними дії ГУ ПФУ та зобов'язавши повторно розглянути заяву позивача про призначення пільгової пенсії. У той же час суд встановив, що позивач працював у Товаристві на посаді, яка давала право на таку пенсію, а це підприємство зобов'язане відшкодовувати витрати пенсійного фонду, пов'язані з цими виплатами.

Право на доступ до правосуддя є фундаментальним принципом, який включає можливість оскарження судових рішень, якщо вони стосуються прав, свобод чи обов'язків особи; охоронюваний інтерес повинен бути врахований судом, навіть якщо особа не є прямим учасником спірних правовідносин, але на неї можуть бути покладені додаткові обов'язки.

Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2024 року у справі № 460/19947/23
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123059863>

Справа стосується призначення пенсії зі зменшенням пенсійного віку особі, яка постраждала від Чорнобильської катастрофи.

Позивач обґрунтовував свої вимоги наявністю посвідчення постраждалого від Чорнобильської катастрофи та довідкою про реєстрацію в зоні гарантованого добровільного відселення.

Натомість Пенсійний фонд відмовив у призначенні пенсії, вказавши на відсутність належного підтвердження факту постійного проживання позивача у вказаній зоні, посиляючись на дані трудової книжки та інші документи, що свідчили про навчання, роботу та проходження військової служби поза межами території радіоактивного забруднення.

Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2024 року у справі № 460/19947/23
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123059863>

Для реалізації права на призначення пенсії зі зниженням пенсійного віку особам, які проживали чи працювали в зоні радіоактивного забруднення, має бути доведений факт їхнього постійного фізичного перебування у цій місцевості, а не лише реєстрації за місцем проживання.

Доказами, що підтверджують тривале фізичне перебування особи в зоні радіоактивного забруднення, можуть бути, зокрема спеціальні довідки, за умови, що вони містять чіткі та достовірні дані про факт постійного проживання у такій зоні. Періоди навчання або військової служби, які проходила поза межами зони забруднення, не враховуються при обчисленні строку постійного проживання чи роботи в зоні радіоактивного забруднення.

Постанова Верховного Суду від 22 листопада 2024 року у справі № 380/9113/23
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123281527>

Позивач, колишній військовослужбовець, звернувся до Пенсійного фонду із заявою про перерахунок пенсії на підставі довідки, виданої спеціалізованою прокуратурою, яка підтверджувала оновлений розмір його грошового забезпечення. Позивач наполягав на тому, що законодавство гарантує перерахунок пенсії у разі зміни розміру грошового забезпечення. Пенсійний фонд відмовив у здійсненні перерахунку, обґрунтовуючи це тим, що довідка видана органом, який не має відповідних повноважень.

Принцип законності вимагає, щоб рішення органів пенсійного фонду були обґрунтованими та відповідали нормам матеріального права.

Легітимні очікування особи, яка звертається до органу публічної влади, мають забезпечуватися через дотримання принципу законності.

Правила дії закону в часі передбачають обов'язок органів влади повинні керуватися нормами, чинними на момент прийняття рішення.

Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123410430>

Верховний Суд у цій справі задовольнив касаційну скаргу ветерана війни, який оскаржив повернення його позовної заяви без розгляду судами попередніх інстанцій. Позивач, мобілізований до Збройних Сил України під час воєнного стану, оскаржив відмову Пенсійного фонду у призначенні йому дострокової пенсії за віком. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у відкритті провадження, мотивуючи це пропуском шестимісячного строку для звернення до суду, передбаченого статтею 122 КАС України.

1. Процесуальні строки та їх поновлення. Верховний Суд підтвердив, що строки звернення до суду, встановлені статтею 122 КАС України, можуть бути поновлені відповідно до статті 123 КАС України, якщо заявник надасть обґрунтовані пояснення та докази поважності причин пропуску.

Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123410430>

2. Суворе застосування строків звернення до суду в умовах воєнного стану може обмежувати конституційне право військовослужбовців на доступ до правосуддя, що суперечить принципу справедливості, закріпленому у статті 2 КАС України.

3. Особливий статус військовослужбовців. Верховний Суд детально роз'яснив у пункті 57 постанови, що проходження військової служби за мобілізацією може бути підставою для поновлення строку звернення до суду з таких причин:

Обмеження доступу до правової допомоги. Військовослужбовці можуть перебувати у віддалених або небезпечних місцях, де неможливо отримати правову допомогу або підготувати документи для звернення до суду.

Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2024 року у справі № 120/359/24
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123410430>

Виконання службових обов'язків. Служба у Збройних Силах України, особливо в умовах воєнного стану, передбачає повну концентрацію на виконанні військових завдань, що може унеможливлювати звернення до суду.

Повага до особливого статусу. Військовослужбовці, виконуючи свій конституційний обов'язок, мають право на захист від не виправданого обмеження доступу до правосуддя, гарантованого статтями 55, 124 та 129 Конституції України.

Фактор часу. Участь у тривалих військових операціях, навчаннях або відрядженнях може суттєво ускладнювати дотримання строків, передбачених законом.

Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2024 року у справі № 200/4992/24
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123946440>

Особа оскаржила до адміністративного суду рішення пенсійного фонду щодо відмови в призначенні пенсії за віком на пільгових умовах. Її позовна заява була підписана представником, який діяв на підставі нотаріально посвідченої довіреності. Суди першої та апеляційної інстанцій повернули позов, посилаючись на недостатність підтвердження повноважень представника.

Ключовою проблемою є визнання правомірності представництва на підставі довіреності, що уповноважувала декількох осіб представляти інтереси позивачки через договір із ТОВ "Центр пенсійного права".

Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2024 року у справі № 200/4992/24 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123946440>

Верховний Суд визнав помилковим та надмірно формальним підхід судів першої і апеляційної інстанцій щодо дослідження доданої до адміністративного позову довіреності, наголосивши при цьому, що кожна особа має право звертатися до адміністративного суду через представника, якщо це передбачено законом. Директор юридичної особи, яка здійснює захист прав пенсіонерів на професійній основі, має право представляти інтереси фізичної особи, якщо така особа належним чином уклала угоду з такою юридичною особою про представництво її інтересів.

Суд також зауважив, що у спрах, які стосуються соціального захисту, зокрема, права на пенсійне забезпечення, представництво інтересів особи може здійснюватися іншою фізичною особою. При цьому обов'язкової наявності в такої особи статусу адвоката процесуальний закон, саме у такій категорії справ, не вимагає.

Нотаріально посвідчена довіреність, де зазначено одного або декілька представників, є достатнім доказом повноважень особи, що подає позовну заяву.

Постанова Верховного Суду від 28 січня 2025 року у справі № 300/8132/23
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/124717800>

Суть спору полягала у скасуванні Пенсійним фондом раніше призначеної пенсії позивачеві через відсутність підтвердження страхового стажу за період роботи у зазначеному підприємстві, зокрема через відсутність персоніфікованих даних про сплату страхових внесків та сумніви щодо достовірності записів у трудовій книжці.

Запис у трудовій книжці не є безумовним доказом про період роботи особи у разі наявності обґрунтованих сумнівів щодо достовірності відповідної інформації; неправильне оформлення печатки підприємства може вказувати на неточності в трудовій книжці та ставити під сумнів достовірність відомостей про зазначені в ній періоди роботи; у разі виявлення неточностей у трудовій книжці для підтвердження трудового стажу можна використовувати дані з реєстрів, довідки, виписки, трудові договори та інші відповідні документи, які містять відомості про періоди роботи.

Постанова Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі № 600/3723/24-а
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/124782408>

Позивач звернувся до суду з вимогою визнати протиправними дії територіального управління Пенсійного фонду України щодо невиклати індексації пенсії з 1 травня 2020 року та зобов'язати здійснити відповідні виплати.

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу особи на ухвалу, якою відмовлено у звільненні від сплати судового збору за подання апеляційної скарги.

1. Ветерани війни звільняються від сплати судового збору у справах соціального захисту, зокрема щодо пенсійного забезпечення, відповідно до пункту 13 частини першої статті 5 Закону України "Про судовий збір" та частини другої статті 22 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".

2. Вимога суду щодо сплати судового збору в таких справах може створити надмірний тягар для позивача, що суперечить принципу ефективного доступу до правосуддя.

Постанова Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі №160/1732/24
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/124782410>

Позивач, реабілітована особа, звернувся до суду з вимогою визнати протиправними дії територіального управління Пенсійного фонду України щодо відмови у призначенні підвищення до пенсії та перерахунку трудового стажу за час перебування на засланні.

Позивач подав апеляційну скаргу, однак апеляційний суд повернув її, пославшись на те, що скаржник не усунув недоліки щодо сплати судового збору у встановлений строк. Суд зазначив, що хоч скаржник не отримав ухвали про залишення скарги без руху, однак, враховуючи її оприлюднення в Єдиному державному реєстрі судових рішень, позивач повинен був відстежувати стан розгляду його апеляційної скарги самостійно.

Постанова Верховного Суду від 29 січня 2025 року у справі №160/1732/24
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/124782410>

Суд вказав, що позивач надав документ про сплату судового збору разом з апеляційною скаргою, а неповідомлення особи про залишення його скарги без руху не може позбавляти таку особу права на апеляційний перегляд.

1. Апеляційна скарга не може бути повернута, якщо скаржник надав документ про сплату судового збору разом зі скаргою, а суд не довів належного повідомлення про залишення її без руху.

2. Відсутність інформування учасника справи про вимогу усунути недоліки апеляційної скарги є порушенням права на доступ до правосуддя.

Використані джерела:

1. Берназюк Я.О. Особливості обчислення строків звернення до адміністративного суду для захисту соціальних прав // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Серія Право. – Випуск 50. – Т. 2. – С. 7-11 <http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/index.php/archiv?id=163>
2. Берназюк Я.О. Конституційні гарантії судового захисту соціальних прав та можливість їх обмеження процесуальним строком <https://sud.ua/ru/news/blog/173256-konstitutsiyni-garantiyi-sudovogo-zakhistu-sotsialnikh-prav-ta-mozhliet-yikh-obmezheniya-protsesualnim-strokom>
3. Берназюк Я.О. Аналіз судової практики розгляду пенсійних та інших соціальних спорів в аспекті застосування строків звернення до суду <http://nsj.gov.ua/ua/news/osoblivosti-rozglyadu-sotsialnih-ta-pensiynih-sporiv>
4. Берназюк Я.О. Темпоральні межі судового захисту соціальних прав // Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції» (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с. – С. 150-157. <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>
5. Берназюк Я.О. Право на справедливий суд та принцип правової визначеності: строки у справах про соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/4_presentation_bernaziuk_social_terms_deadlines.pdf
6. Берназюк Ян. Конституційні гарантії реалізації права на соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Konst_garantii_soc_zahust.pdf
7. Берназюк Ян. Строки звернення до суду у справах про соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/1_presentation_bernaziuk_term.pdf
8. Берназюк Ян. Принцип законності як один із елементів верховенства права: особливості застосування під час вирішення соціальних спорів [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20\(1\).pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist%20(1).pdf)
9. Берназюк Ян. Незастосування судом закону: між верховенством права та принципом розподілу державної влади (на прикладі захисту соціальних прав https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Nezastosuvannia_sudom_zakonu_Bernaziuk.pdf
10. Берназюк Ян. Право на справедливий суд та принцип правової визначеності: строки у справах про соціальний захист https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/4_presentation_bernaziuk_social_terms_deadlines.pdf
11. Берназюк Ян. Судова практика в справах щодо виконання судових рішень https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/execution_bernaziuk.pdf
12. Берназюк Ян. Розуміння принципів адміністративного судочинства в світлі його завдання та практики ЄСПЛ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/principles_of_%20administrative_proceedings.pdf
13. Берназюк Ян. Обчислення строку для захисту соціальних прав у триваючих правовідносинах https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/ongoing_time.pdf
14. Берназюк Ян. Письмове провадження та право бути почутим (між принципом процесуальної економії та доступом до правосуддя) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/paper_trial_bernaziuk.pdf
15. Берназюк Ян. Спори в соціальній сфері: процесуальні аспекти https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/social_litigation_procedural_aspect_prezent.pdf

Верховний
Суд

Дякую за увагу!